
Jaarboek 2009

Geschiedkundige Vereniging Die Haghe

redactie P.C. van der Heiden
V.L.C. Kersing
R. van Lit
H.P.L. Rosenberg
C.J.J. Stal
P.H.M. Toby

Colofon

© Geschiedkundige Vereniging Die Haghe, 2009
Basis lay-out: Guus Rijken gvn, Den Haag
c/o Beeldrecht, Amsterdam
Vormgeving en productie: Fenna Santbergen,
Santbergen Grafische Vormgeving & DTP, Den Haag
Druk: Koninklijke De Swart, Den Haag
Gebruikte lettertypes: Swift en Arial
Papier: houtvrij halfmat machine coated, 100gr./m²

ISSN 0923-2931

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten m.b.t. de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Illustratie titelpagina:
Het wapen van Den Haag op een kaart van 's-Gravenhage door Cornelis Elandts, 1681. Collectie Haags Historisch Museum.

Secretariaat Geschiedkundige Vereniging Die Haghe

Ursulaland 61, 2591 GT Den Haag,
tel. (070) 383 47 62
www.haagsegeschiedenis.nl
e-mail: diehaghe@haagsegeschiedenis.nl

Advertenties

Wie belangstelling heeft voor het plaatsen van een advertentie in het Jaarboek Die Haghe, kan contact opnemen met de penningmeester van Die Haghe, Van Nijenrodestraat 93, 2597 RL Den Haag, tel. (070) 328 13 61.

Aanwijzingen auteurs

Wie het plan heeft een artikel voor het jaarboek te schrijven, kan de door de redactie opgestelde aanwijzingen voor auteurs opvragen bij V.L.C. Kersing, Dienst Stadsbeheer, Afdeling Archeologie, Postbus 12651, 2500 DP Den Haag, tel. (070) 353 66 33. Kopij kan naar dit adres worden gezonden.

Oude jaarboeken

Voor inlichtingen over het verkrijgen van oude jaarboeken kan men zich wenden tot het secretariaat of tot de studiezaal van het Haags Gemeentearchief.

Opgave nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich opgeven bij de ledenadministratie: de heer H. Hendriks, Werflaan 26, 2725 DH Zoetermeer, tel. (079) 341 83 55.
e-mail: herman.hendriks@hetnet.nl

Van de redactie

Het is crisis, sommigen zien het spook van de jaren dertig en somberen erop los. Maar tegelijk – of juist daarom – wentelen we ons graag in feesten en jubilea. Het Haags Gemeentearchief viert zijn 125ste verjaardag en dat moeten we weten, het hele jaar door. Volgend jaar is het de beurt van Die Haghe – 120 jaar – en ook dat zullen we merken.

Wij, leden van de geschiedkundige vereniging Die Haghe, weten natuurlijk beter: wij hebben die jubilea niet nodig. Geschiedenis is altijd een feest.

Natuurlijk biedt een jubileum een uitgekozen aanleiding om terug te blikken. Dit Jaarboek opent dan ook met een artikel van Corien Glaudemans dat ons eindelijk een totaaloverzicht biedt van de 125 jaar lange historie van ons gemeentearchief.

Maar er is meer. Zo trakteert Kees van Strien ons op een vermakelijk relaas over de schrijver Voltaire, waarin te lezen valt hoe de Fransman in Den Haag met uitgevers ruziede en zich daarnaast laafde aan het Haagse societyleven – al vond hij de opera een verschrikking.

Ook in de negentiende eeuw gaf het Haagse theaterleven aanleiding tot bittere klachten. Jan Hein Furnée, die daarover in het vorige jaarboek schreef, biedt ons nu een vervolg. Aan de orde komen vragen als: hoe kon zo iets ontstaan als een typisch Haagse, gedistingeerde stijl, en welke rol speelde daarbij het publiek?

Dat het er in het negentiende-eeuwse Den Haag soms woest aan toeging, lezen we in een

artikel over de legendarische Toon van Tetroode. Auteur Ignaz Matthey levert een kleurig portret van de excentrieke boekhandelaar, dichter en pamflettist. Reactionair en koningsgezind, kreeg deze het aan de stok met iedereen die hij van revolutionaire sympathieën verdacht.

Al even vervuld van strijd, maar vooral leerszaam is het relaas van Aad Vijverberg over de invloed die de verzuiling in de twintigste eeuw had op de Loosduinse samenleving. De gevolgen voor het plaatselijke veilingwezen waren dramatisch, al speelden ook persoonlijke motieven een rol.

Godsdienst komt eveneens aan de orde in een artikel van Bert van Gelder. Het gaat over de Scheveningse strafgevangenis tijdens de Tweede Wereldoorlog, waar toen politieke delinquenten en verzetsmensen werden opgesloten. Van Gelder gaat speciaal in op de zielzorg die gedetineerden en ter dood veroordeelden kregen.

De rij artikelen eindigt met een opmerkelijk verhaal dat Paul Gerretsen ons vertelt over de raadselachtige gang van zaken rond twee portretten van rector Casimir van het Nederlandsch Lyceum.

Het jaarboek biedt daarmee opnieuw een gevarieerd geheel aan artikelen, die deze keer vooral in de negentiende en twintigste eeuw spelen. Uiteraard zijn er weer de vertrouwde rubrieken. Deze rubrieken zijn, het kan niet genoeg worden benadrukt, essentieel. Ze maken van het jaarboek een onmisbaar instrument en naslagwerk voor iedereen die zich actief betrokken voelt bij het verleden van onze stad.

Inhoud

- 3 Van de redactie
- 5 Jaarverslag over 2008

- 11 Corien Glaudemans, 125 jaar Haags Gemeentearchief
- 45 Kees van Strien, Voltaire in Haagse kringen
- 67 Ignaz Matthey, 'Mij is het geschonken de beveiliging van koningen te zijn'
- 101 Jan Hein Furnée, Het trefpunt van de 'beschaafde standen'
- 162 Aad Vijverberg, Het Loosduinse veilingdrama
- 184 Bert van Gelder, Rechtspraak, detentie en pastorale begeleiding van politieke gevangenen tijdens de Duitse bezetting
- 215 Paul Gerretsen, Rector Rommert Casimir in tweevoud

- 221 H.F. Ambachtsheer, Monumentenzorg in Den Haag in 2008
- 237 C.B. Bakker, E.E.B. Bulten, A. Pavlović, Archeologie in Den Haag in 2008
- 240 Renske Boosman, Overleden Hagenaars in 2008

- 246 Henk Eijssens, Nieuwe Haagse archieven in 2008
- 248 Phil Swenker, Publicaties over Den Haag in 2008
- 260 Samenstelling van het gemeentebestuur op 1 januari 2009
- 262 Corien Glaudemans, Straatnamen in 2008
- 265 Renske Boosman, Kroniek over 2008
- 273 Over de auteurs
- 275 Paul de Kievit, Register

- 298 Advertenties

Jaarverslag over 2008

1. Leden

Het ledenbestand bedroeg aan het einde van het verslagjaar 1008 leden. Hieronder bevonden zich twee uitwisselingsabbonnementen met andere instellingen. Er waren 71 instellingen lid, waarvan 37 gratis, waaronder bibliotheken, rijks- en gemeentelijke diensten, verenigingen en stichtingen. In 2008 hebben 68 leden hun lidmaatschap beëindigd en werden 53 nieuwe leden ingeschreven.

2. Bestuur

In 2008 was het bestuur als volgt samengesteld: drs. D.J. Cannegieter, voorzitter, mevrouw drs. A.J.I. van Schaik, vice-voorzitter, mevrouw mr. G.E. Heijnis, secretaris (tot 8 maart), drs. P. de Kieft, secretaris (vanaf 8 maart), ir. R.J. Gmelig Meijling, penningmeester, drs. C.M. Nigten, lid, mevrouw drs. M.A.B. Kroonen, lid, mevrouw drs. D. Timmer, lid.

Het bestuur kwam bijeen op 20 februari, 19 maart, 14 mei, 18 juni, 28 augustus, 25 september, 6 november en 16 december 2008.

3. Erefuncties en ereleden

Beschermvrouwe: H.M. de Koningin.

Erevoorzitter: de heer J.J. van Aartsen, burgemeester van 's-Gravenhage (vanaf 21 oktober 2008).

Ereleden: mevrouw mr. G.E. Heijnis, drs. H. Bordewijk, drs. W.J. Deetman, drs. M. van Doorn,

mr.dr. A.J.E. Havermans, mr. G.W. van Herwaarden, drs. W.M. van der Mast en drs. C.J.J. Stal.

4. Algemene Ledenvergaderingen

De voorjaarsvergadering werd gehouden op 8 maart 2008 in de Schutterszaal van het Haags Historisch Museum. Een veertigtal leden woonde de vergadering bij.

Nadat het verslag van de Algemene Ledenvergadering van 24 november 2007 akkoord was bevonden, gaf de penningmeester een toelichting op de jaarrekening 2007 en op de rekening van baten en lasten. Het resultaat van het boekjaar 2007 lijkt positief; er was in werkelijkheid sprake van intering op ons eigen vermogen, aangezien in overeenstemming met de begroting uit de reserves is geput ten bate van aanmaak van drukwerk en brochures met een gewijzigde layout. Vanuit de vergadering werd geconstateerd dat het bestuur zeer zuinig heeft geopereerd en dat dit een compliment verdient. Vervolgens deed mr. E.G. Venema verslag van de bevindingen van de kascommissie. De commissie beval de vergadering aan de penningmeester decharge te verlenen, waartoe werd besloten. De kascommissie werd bij acclamatie herbenoemd.

De voorzitter en de secretaris vertegenwoordigden in 2008 de vereniging in het Haags Monumentenplatform (voor de onderwerpen die in 2008 aan de orde zijn gekomen, zie hierna onder punt 8).

De heer Nigten maakte melding van de activiteiten voor de leden in de afgelopen periode

125 jaar Haags Gemeentearchief

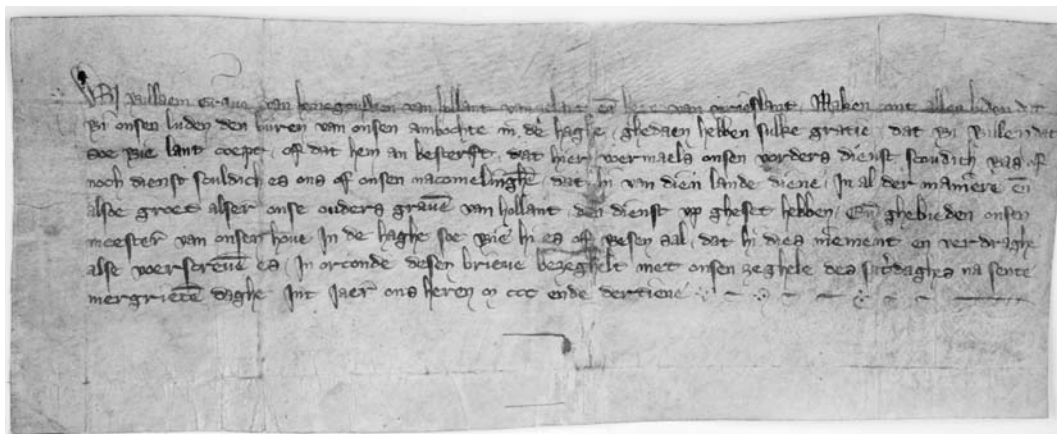
Corien Glaudemans

Op 1 januari 1884 kreeg Den Haag voor het eerst een gemeentearchivaris in de persoon van A.J. Servaas van Rooyen. Het was het officiële begin van wat nu bekend staat als het Haags Gemeentearchief, een instelling die faam geniet als de papieren schatkamer van het Haagse verleden en die dit jaar dus haar 125-jarig jubileum viert. Het Gemeentearchief biedt tegenwoordig een breed en rijk geschakeerd publiek de mogelijkheid kennis te nemen van een efficiënt beheerde verzameling van archieven, prenten en andere documenten. Dat is geen vanzelfsprekende zaak. Voor er sprake was van een professioneel beheer

van archieven en andere documenten, was er een lange weg te gaan. Het jubileum is een goede aanleiding voor een historische schets van de instelling¹, maar tegelijk is het leerzaam ook op de voorgeschiedenis in te gaan. In feite gaat die terug tot in de middeleeuwen, tot in de tijd waarin Den Haag is ontstaan.

Archiefstukken uit de middeleeuwen

Vanaf de middeleeuwen heeft het bestuur van Den Haag een administratie gevoerd, stukken opgemaakt, brieven en akten ontvangen en bewaard. Aldus ontstond het eerste lokale

1. Het oudste document in het Haags Gemeentearchief dateert van 16 juli 1313.

Voltaire in Haagse kringen

Kees van Strien

September 1713. De notariszoon Voltaire is negentien en studeert rechten in Parijs. Omdat hij vooral pret maakt met zijn aristocratische vrienden, besluit zijn vader hem als page mee te sturen met de nieuwe Franse ambassadeur in Den Haag. Ze wonen in het oude paleis van Lodewijk van Nassau op de Prinsessegracht tegenover de Koekamp. Voltaire heeft weinig te doen en wordt smoorverliefd op Olympe (Pimpette) Du Noyer, een van de dochters van de schrijfster Anne-Marguerite Petit Du Noyer, en probeert er met haar vandoor te gaan. *Maman* steekt er een stokje voor en half december, na precies drie maanden in Den Haag, wordt Voltaire naar huis gestuurd. In 1720, als Voltaire beroemd is geworden door zijn tragedie *Oedipe*, neemt Madame Du Noyer zijn brieven aan Pimpette op in haar regelmatig herdrukte *Lettres historiques et galantes*. Volgens Voltaire pure verzinsels.

Eind september 1722 is hij terug in Den Haag. Samen met de gravin van Rupelmonde, een 34-jarige weduwe, zes jaar ouder dan hij. Hij is nu auteur van twee toneelstukken, een heldendicht over Hendrik IV (*La Henriade*) en talloze kortere gedichten. Bovendien heeft hij vanwege kritische opmerkingen over de regent voor de minderjarige Lodewijk XV ook de Bastille al van binnen gezien. Met uitgever Charles Le Vier spreekt Voltaire af dat die het bovengenoemde

1. Bronzen buste van Voltaire uit circa 1760 in kasteel Twickel, te Delden, in de 18de eeuw het buitenverblijf van de adellijke familie Van Wassenaer.

‘Mij is het geschonken de beveiliging van koningen te zijn’

Toon van Tetroode als Willem II-vereerder en republikeinenvreter

Ignaz Matthey

Tijdsbeeld

De eerste halve eeuw van het in 1813 gestichte koninkrijk der Nederlanden heeft niet ten onrechte een stoffig image. Vanwege hun conservatisme en zelfgenoegzaamheid kregen Nederlanders toen de naam de Chinezen van Europa te zijn.¹ Hoewel koning-koopman Willem I (1813-1840) van alles ondernam om de kwijnende economie te stimuleren, kwam de industrialisatie hier relatief laat op gang. In de satire *Jan, Jannetje en hun jongste kind* (1841) neemt de literator-koopman E.J. Potgieter zijn futloze landgenoten onder vuur: Jan Salie, het zorgenkind van Jan en Jannetje, staat model voor de alom heersende lamlendigheid. Hildebrand alias Nicolaas Beets portretteert in de *Camera obscura* (1839) een land waar het er gezapig aan toe gaat. Zijn befaamde bundel zedenschetsen roept de sfeer op van een rustig voortkabbelend burgermansbestaan, dat af en toe wordt opgefleurd door logeerpartijen

1. Portret van Anthonius Joannes van Tetroode, vervaardigd door het Haagse fotoatelier De Lavieter & Cuissinier*, 1865. *Collectie Haags Gemeentearchief*. Op de achterzijde een gedrukt gedicht van Van Tetroode in het Frans en Nederlands, gedateerd 10 februari 1866. Het gedicht is typerend voor Van Tetroodes theatraaliteit en zelfmedelijden. De Nederlandse vertaling luidt:
De vriendschap' schiep het beeld van dit geteisterd hoofd,
Bij storm op storm vergrijsd, maar nooit van moed beroofd,
Zoo werd mij ligt de last, hoe zwaar mij opgelegd,
En treed ik, welgemoed, het Ongekende, tegen.

* De Lavieter en Cuissinier waren bevriende fotografen, die Van Tetroode het portret cadeau hadden gedaan.

Het Loosduinse veilingdrama

Aad Vijverberg

In Loosduinen hebben drie groenteveilingen bestaan. De eerste veiling, de Loosduinsche Groentenveiling (LGV) werd opgericht in 1899. Deze voerde in 1901 als eerste veiling in Nederland de veilplicht in. Dit hield in dat aangesloten kwekers verplicht waren de door hen geteelde producten op de veiling ter verkoop aan te bieden. Als reactie hierop besloot een aantal telers deze veiling te verlaten. Zij richtten in 1902 de Vrije Veiling op, waarvan de leden vrij waren om hun producten al dan niet te veilen. In 1919 ontstond een bestuurscrisis in de LGV. De grootste tuinders (qua omzet), veelal van protestants-christelijke huize, verlieten de LGV en richtten de derde veiling op, de Coöperatieve Groentenveiling Loosduinen & Omstreken (CLV). Formeel was er geen rooms-katholieke of protestantse veiling, maar door velen werd het wel zo ervaren. Veertig jaar later, in 1959, fuseerden beide veilingen. In 1970 fuseerde de Loosduinse veiling nogmaals met enkele Westlandse veilingen: zij richtten gezamenlijk de veiling 'Westland Noord' op die gevestigd werd in Poeldijk.

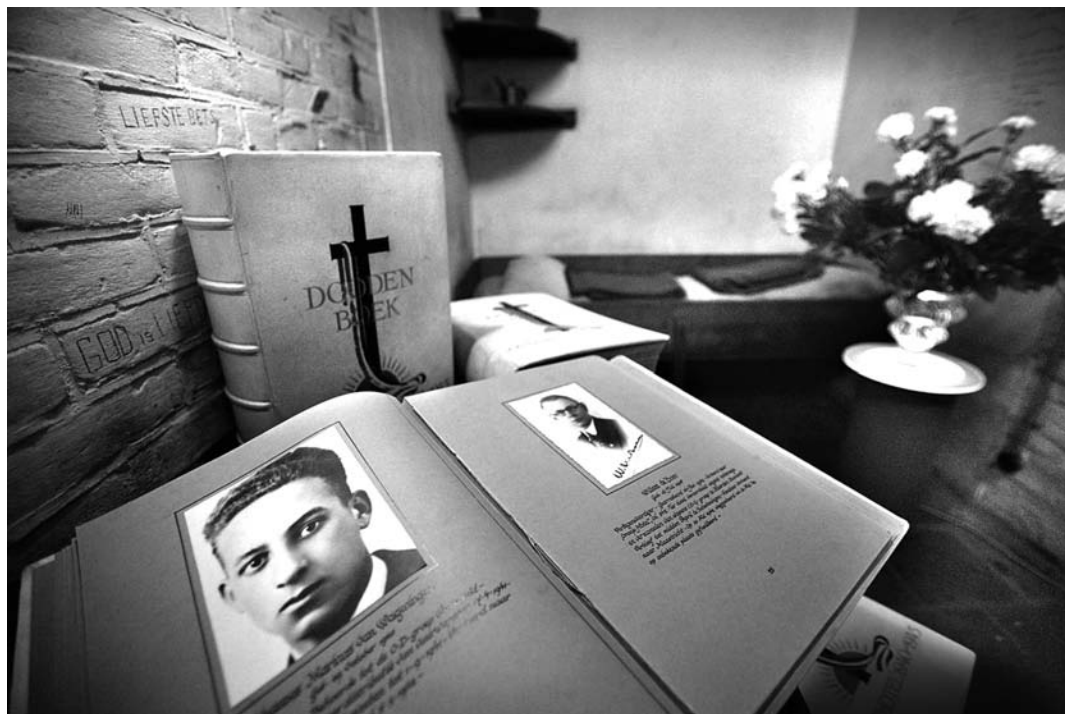
In dit artikel worden de dramatische gebeurtenissen van 1919 en de gevolgen daarvan belicht. Hieraan voorafgaand wordt stilgestaan bij het proces van verzuiling van de landbouworganisaties, dat sterk werd gestimuleerd door de katholieke kerk. De gevolgen van de verzuiling in Loosduinen komen duidelijk naar voren bij de Loosduinsche Warmoeziers-Patroons-Vereeniging.

Allereerst volgt een korte schets van de ontwikkeling van de glastuinbouw en de plaats die Loosduinen daarin innam.

Ontwikkelingen in de land- en tuinbouw

Rond 1800 was het transport in Nederland vooral transport over water. De Duitse econoom Von Thünen (1783-1850) heeft in 1826 in zijn boek *Der isolierte Stadt* de spreiding van de landbouw in een model vastgelegd.¹ Groenten en melk dienden dicht bij de stad geproduceerd te worden. Die producten moesten dagelijks vers aan de consument geleverd worden en verdroegen geen lange transportweg. Het model van Von Thünen heeft echter een beperkte betekenis. Het houdt namelijk geen rekening met verschillen in grondsoort. Weidebouw (veehouderij) was op veengrond (het Groene Hart) ideaal maar op zandgrond (zoals in de duinstreek) moeilijk. Toch geeft het model een goede verklaring voor de geografische spreiding van de land- en tuinbouw aan het begin van de twintigste eeuw.

In de omgeving van de steden richtte een aantal boeren zich op de directe verkoop van melk in de stad: het uitventen.² Tuinbouw was vanouds onder de rook van de steden te vinden. Dat gold vooral voor de groenteteelt en in het bijzonder de teelt van vroege groenten (de primeurs) onder glas. Rond 1880 was de directe omgeving van Amsterdam het belangrijkste 'glastuinbouwgebied' van Nederland.³

1. Dodencel 601 in de Cellenbarakken van de Scheveningse strafgevangenis. Jaarlijks vindt hier een herdenking plaats; een van de 'Dodenboeken', met afbeeldingen en gegevens van de gefusilleerde verzetsstrijders, ligt dan opengeslagen. Foto Frank Jansen, 2005.

‘Alleen één ding is zeker: Jullie weten niet wat vrijheid is!’ *)

Rechtspraak, detentie en pastorale begeleiding van politieke gevangenen tijdens de Duitse bezetting¹

Bert van Gelder

Gedurende de Tweede Wereldoorlog werd Nederland vanaf 10 mei 1940 door Duitse troepen bezet. Niet alleen nam het aantal economische delicten tijdens de bezetting explosief toe, maar er ontstond ook geestelijk en politiek verzet tegen de overheid, die immers door de bezettingsmacht werd gecontroleerd. Daarnaast werd door een klein aantal Nederlanders gewapend verzet gepleegd tegen het Duitse bezettingsleger, de Duitse instanties en hun Nederlandse sympathisanten.

Voor het penitentiaire systeem in Nederland had een en ander tot gevolg dat de samenstelling van de gevangenispopulatie veranderde. De aantallen gearresteerde zwarthandelaren, illegale slachters, sjacheraars, vervalsers en woekeraars namen toe en daarmee hun aandeel in de gevangenispopulatie. Ook kwamen er twee nieuwe soorten gevangenen bij: de gewetensbezwaarden, die geestelijk of politiek verzet hadden geboden tegen overheid en bezettingsmacht, en de verzetsstrijders.

Mede doordat de strafmaat voor deze groepen streng was en deze gevangenen grotendeels niet gewend waren aan het penitentiaire regime,

was hun geestelijke gezondheid in gevangenschap slecht. In de gewetensnood waarmee velen worstelden en in hun wanhoop en doodsangst werden ze binnen de gevangenis muren bijgestaan door een handjevol pastores. Over deze pastores in het Penitentiair Complex Scheveningen, toentertijd het ‘Oranjehotel’ genoemd, gaat deze bijdrage grotendeels.

Den Haag en de Duitse bezetting

Na de Duitse inval in Nederland waren de regering en de koningin naar Engeland gevlucht. Uitdrukkelijk was aan de secretarissen-generaal van de departementen te verstaan gegeven dat zij op hun post moesten blijven en met de bezetter moesten samenwerken. Daarmee werd het gehele overheidsapparaat in Nederland, na de vlucht van de regering, in stand gehouden en tot samenwerking met de bezetter aangespoord.

Vanaf het niveau van secretaris-generaal konden alle ambtenaren daardoor blijven doen wat ze altijd gedaan hadden: voorbereiden en uitvoeren wat hun directe chef hun opdroeg.

De bezettingsmacht stelde onmiddellijk na de wapenstilstand een Rijkscommissaris voor

Rector Rommert Casimir in tweevoud

Paul Gerretsen

Enkele jaren geleden stond in een druilerig Scheveningen een fors schilderij in een zwaar vergulde lijst bij het huisvuil. Het toeval wilde dat een passant het herkende als het portret van Rommert Casimir, de legendarische rector van *Het Nederlandsch Lyceum* dat als eerste lyceum in 1909 in Den Haag werd gesticht. Hoe dat portret op straat kwam te staan, zal wel altijd een raadsel blijven. Maar even toevallig was dat de passant een oud-leerling was die het portret herkende. Zo werd het ternauwernood gered van de ondergang. Helaas kan dat niet gezegd worden van Casimirs geesteskind, het Lyceum.¹ Na 82 jaar sloot de school in 1989 haar deuren. Het gebouw in de Willemstraat, waar het Lyceum sinds 1912 huisde, was toen al lang verlaten en is inmiddels verdwenen, evenals het vervolgens betrokken gebouw aan de Theo Mann-Bouwmeesterlaan. In Den Haag is geen spoor van het Lyceum te vinden. Zelfs de naam van de school in de poort in de Willemstraat is botweg weggehakt toen het gebouw in 1968 in handen van de gemeente kwam.

Wie had kunnen denken dat Nederlands oudste lyceum ooit ten onder zou gaan en Casimirs portret bij het oud vuil kwam te staan? Zeker niet de toentertijd zeer bekende schilder George Rueter die de fameuze rector portretteerde.² Op woensdag 27 mei 1931 was hij uit Sloterdijk overgekomen om in de middagpauze de overdracht van zijn portret van Casimir bij te

wonen. Waarschijnlijk voerde Anna Ahn, docent Frans – bij vele generaties middelbare scholieren bekend door haar idioomboekje *Mots et tournures difficiles* – toen weer het woord, zoals zij gedaan had bij het afscheid van Casimir, een half jaar eerder in het *City Theater* in de Venestraat. Toen had zij de scheidende rector namens haar collega's en oud-docenten aangeboden zijn portret te laten schilderen.³ Casimir was ongetwijfeld ingenomen met het resultaat dat hem op deze woensdag in mei werd aangeboden.

Rueter had Casimir uitgebeeld als een wijze patriarch. In gepeins verzonken, de pen op papier, was hij verheven boven het gewoel van alledag. Zag men hier niet een Erasmus, de grote humanist die het onderwijs bevrijdde uit zijn scholastieke verstening? Erasmus, de denker die zijn licht liet schijnen over alles wat zijn tijd bewoog? De kleuren waren stemmig, de compositie evenwichtig en ingetogen, een publieke figuur als Casimir waardig. En toch wringt er iets. Niets aan dit portret doet bevroeden dat achter deze bedaarde gestalte de vernieuwer van het middelbaar onderwijs, de stichter van het lyceum – de schoolvorm van de twintigste eeuw – schuilgaat. Niets herinnert aan de opvoeder die één wilde zijn met zijn leerlingen. Die, zoals het verhaal wil, zich bij het indiaantjespelen aan een boom liet binden. Dat was toen het Lyceum nog geen eigen gebouw bezat en inwoonde bij de *Haagsche Schoolvereeniging*

Monumentenzorg in Den Haag in 2008

*H.F. Ambachtsheer*¹

Na de herstart van vorig jaar mag vastgesteld worden dat met deze tweede achtereenvolgende bijdrage een heuse traditie in ere is hersteld. Voor u ligt een jaarverslag waarin de belangrijkste ontwikkelingen en gebeurtenissen op het terrein van de Haagse Monumentenzorg beknopt zijn beschreven. U treft daarbij het 'vaste stramien' aan, waarbij begonnen wordt met een beschrijving van de ontwikkelingen binnen het monumentenbeleid en van de resultaten van het uitgevoerde cultuurwaardenonderzoek. Vervolgens komen de uitbreidingen van de monumentenlijst aan de orde en de – toch weer vele – gestarte of afgeronde restauraties. Het verslag vindt zijn afronding in de rubriek 'manifestaties, educatie en publicaties'.

Modernisering van de Monumentenzorg

In 2008 gaf minister Plasterk van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het startsein voor het project 'Modernisering Monumentenzorg' (MoMo). De minister beoogt hiermee een koerswijziging aan te brengen in de monumentenzorg. Zijn belangrijkste doel is het behoud en de ontwikkeling van erfgoed te verbinden met de vernieuwing waar de samenleving om vraagt. Na een periode van consultaties van vele bij de monumentenzorg betrokken instellingen kwam de minister in november met zijn eerste gedachten ('contouren') naar buiten in de vorm van het document 'Een lust, geen last. Visie op de modernisering van de monumentenzorg'. In dit discussiestuk onderscheidt Plasterk vier pijlers waarop MoMo zal gaan steunen: gebiedsgerichte monumentenzorg: cultuurhistorie als onderdeel van de ruimtelijke

procedures (pijler 1), minder regeldruk in de sectorale wetgeving (2), kwalitatieve borging van het bestaande monumentenbestand (3) en het stimuleren van herbestemming en herontwikkeling (4). Hoewel de toelichtingen op de vier pijlers nog veel vragen oproepen, kan grosso modo al worden vastgesteld dat het voorgenomen rijksbeleid goed past bij het vigerende gemeentelijke beleid. Dit geldt vooral voor de pijlers 1 en 4. In afwachting van een definitief beleidsstuk deed de minister overigens nog de geruststellende uitspraak: 'Modernisering betekent niet dat alle tot nu toe ingeslagen paden worden verlaten, integendeel.'

Scan voorzieningen

Den Haag bezit een groot aantal (semi-)openbare gebouwen (kerken, scholen, politiebureaus e.d.), waarvan vele een cultuurhistorische en/of stadsbeeldbepalende betekenis hebben. De laatste jaren blijkt steeds vaker dat de instandhouding van deze objecten de eigenaren/beheerders meer en meer problemen geeft. Bij de categorie kerken ligt de voornaamste oorzaak in de steeds verdergaande ontkerkelijking. Maar ook bij andere categorieën kan – bijvoorbeeld door technische en functionele veroudering – een gebouw in onbruik raken. Aangezien bij de gemeente het overzicht over deze problematiek ontbrak, kwamen gebouwen uit deze groep in het verleden doorgaans volledig onverwachts leeg te staan. Een studie naar mogelijkheden voor hergebruik moest in een dergelijk geval onder hoge druk en in zeer korte tijd gereed zijn. Dit kwam de kwaliteit niet altijd ten goede. In een dergelijke situatie

Archeologie in Den Haag in 2008

C.B. Bakker, E.E.B. Bulten, A. Pavlović

In 2008 heeft de afdeling Archeologie van de dienst Stadsbeheer van de gemeente Den Haag haar 25-jarig bestaan gevierd. Een belangrijke exponent van deze feestelijkheden was de tentoonstelling 'Verloren tijd' die op diverse plaatsen te zien is geweest. Deze tentoonstelling gaf een overzicht van 25 jaar bijzondere vondsten in de stad.

Daarnaast werd een nieuwe zaal in het Museon geopend met als thema 'De eerste kustbewoners'. De opening van de tentoonstelling werd gecombineerd met een inhoudelijk congres over de neolithische bewoning op Ypenburg en de presentatie van de grote publicatie van het onderzoek aldaar.

In 2008 is de 13de-eeuwse stenen kamer in Madestein opgeknapt. De fundamenten van de stenen kamer zijn gerestaureerd en aantrekkelijk gemaakt voor publiek.

Sinds het najaar van 2008 doet Archeologie mee aan het Cultuurmenu. Dat betekent dat er lessen over archeologie worden gegeven op de basisschool.

Wat betreft het onderzoek heeft Archeologie veel vooronderzoeken uitgevoerd op diverse plekken in de stad en zijn publicaties uitgebracht. De enige opgraving die in 2008 is uitgevoerd was aan de Westvlietweg. Dat onderzoek wordt hierna beschreven.

Den Haag Westvlietweg

In september heeft de afdeling archeologie een Inventariserend Veldonderzoek-proefsleuven uitgevoerd op een perceel langs de Westvlietweg. Op de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk (Vos e.a. 2007)

was op dat perceel een oude loop van de Gantel aangegeven. Ter plaatse loopt deze vrijwel parallel aan de Vliet en zou daarom mogelijk een verband hebben met het Kanaal van Corbulo. Dit Romeinse kanaal, waarvan delen zijn teruggevonden, is op deze plek nog niet herkend. Deze constatering leidde tot een booronderzoek dat in de zomer van 2008 werd uitgevoerd. Behalve dat inderdaad een zijtak van de Gantel werd vastgesteld bleek ten zuidoosten daarvan een (tot dan toe onbekend) klein duin in de ondergrond te liggen. De geologische ligging is vergelijkbaar met de duinen waarop Hazendonknederzettingen zijn aangetroffen zoals Schoipluiden, Ypenburg en Wateringen 4 (resp. Louwe Kooijmans en Jongste 2006, Koot e.a. 2008 en Raemaekers e.a. 1997). Het gaat hier om duintjes die ten zuidoosten, achter de oudste strandwal van Rijswijk, Voorburg en Voorschoten liggen. Deze duintjes zijn in gebruik genomen vanaf ongeveer 3800 v. Chr. toen deze strandwal min of meer gesloten was en het achterliggende land beschermd werd tegen het geweld van de zee. De boringen op het duintje hebben overigens geen archeologisch materiaal opgeleverd, maar boden voldoende houvast om een proefsleuf aan te leggen.

Tijdens de aanleg van de sleuf is geconstateerd dat de zijtak van de Gantel een volledig natuurlijk karakter heeft. Er is geen bewijs voor beschoeiing of van menselijke activiteiten aangetroffen. Daarmee blijft de vraag betreffende de ligging van het Kanaal van Corbulo voor dit deel van de Haagse regio nog volledig open.

Bij het vrijleggen van het ongeveer 80 meter brede duin werden op de zuidflank aardewerk en vuursteen

Overleden Hagenaars in 2008

januari

- 6.** Ingrid Hildegard Alma Annegarn-Windgassen, 69. Vanaf haar komst in 1971 naar Nederland was zij als vrijwilligster en als voorzitter actief in de bewonersorganisatie WijkOverleg Scheveningen-dorp (WOS). Zij speelde ook bij vele planontwikkelingen in Scheveningen een belangrijke rol. Op 12 december 2007 werd zij onderscheiden met de Haagse Stadspenning.
- Karel Jansen, 82, oud-speler bij ADO, de club waarvoor hij tussen 1949 en 1959 meer dan driehonderd wedstrijden in het eerste elftal speelde. Na zijn actieve voetbalcarrière richtte hij in 1961 de spelersvakbond Vereniging van Contractspelers (VVCS) op. Daarnaast vervulde hij diverse bestuursfuncties in de voetbalwereld. Een van zijn laatste activiteiten in het betaald voetbal bestond uit het zoeken van sponsors voor ADO Den Haag.

februari

- 29.** Dr. Béatrice Jansen, 93, oud-adjunct-directeur van het Haags Gemeentemuseum.

maart

- 2.** Anja Uijtdebroek, 60. Ze was meer dan veertig jaar actief binnen de handbalvereniging Hellas. Eerst als speelster, daarna als trainster van de jeugd en vervolgens vele jaren als begeleidster van de damselectie.
- 6.** Helga Anita Hijmans, 63. Zij was van 1996 tot 2004 lid van de gemeenteraad voor de SP.
- 7.** Jan Prins, 63, journalist. Was in de jaren zeventig en tachtig een van de toonaangevende mannen

op de redactie van de *Haagsche Courant*. Hij klom op tot chef van de nieuwsdienst en lid van de hoofdredactie, in die laatste functie vooral verantwoordelijk voor het *Rotterdams Nieuwsblad*. Later werd hij directeur van de Algemene Media Groep, uitgever van het *Algemeen Dagblad* en de daaraan verbonden regionale dagbladen.

Drs. Jan Kornelis Elbertus Dwarshuis, 72, financieel directeur HTM van oktober 1979 tot december 1998.

- 27.** Casper Marinus de Beus (Cas), 72, oud-voorzitter van de Stichting Oud Loosduinen.

april

- 1.** Johannes Hubertus Boom (Jan), 75, oud-directeur Morgenstond Mulo/Mavo en scholengemeenschap Loevestein.
- 19.** Rogier Werner Slop, 51, journalist. Hij werd in 1985 redacteur op de buitenlandredactie van de *Haagsche Courant*. Voor deze krant schreef Slop tal van reportages en analyses over het Midden-Oosten.

mei

- 1.** Johannes Jacobus Voskuil (Han), 81, auteur.
- 8.** Willem Pieter Jacobus Brakman, 85, auteur.
- 25.** August Bogmans (Guus), 87, regisseur van diverse Haagse amateurtoneelverenigingen. In de meer dan zestig jaar die hij verbonden was aan het amateurtoneel heeft hij vele prijzen en onderscheidingen gekregen als acteur en regisseur. Ook was hij als bestuurslid vele jaren verbonden aan de Combinatie Haagse Amateurtoneelverenigingen en de Federatie Haags Amateurtoneel.

Nieuwe Haagse archieven in 2008

Samengesteld door Henk Eijssens

Het Haags Gemeentearchief verwerft jaarlijks nieuwe archieven en aanvullingen op archieven. In 2008 werden in totaal veertien archieven of aanvullingen op archieven van particuliere personen of instellingen verworven met een gezamenlijke omvang van ongeveer 58 strekkende meter.

In afwijking van eerdere overzichten volgt hier slechts een summiere opsomming van de belangrijkste aanwinsten.

Het tussen haakjes vermelde beheersnummer (bnr.) verwijst naar het nummer waaronder het archief bij het Haags Gemeentearchief is geregistreerd.

Deze archieven zijn veelal nog niet door middel van inventarissen toegankelijk en in een aantal gevallen bovendien nog niet of beperkt raadpleegbaar. Wie een nieuw verworven archief wil inzien, kan het beste hierover vooraf contact opnemen met het Gemeentearchief.

Lucas Onderwijs en haar rechtsvoorgangers, 1840-1999 (bnr. 963), 40 strekkende meter.

In dit archief is materiaal van het merendeel van de Haagse r.-k. scholen ondergebracht, waaronder die welke ressorteerden onder de Lucas Stichting (1994-1999), de Sint Willibrordus

Vereniging (over de periode 1840-1994), de Vincentius Vereniging (over de periode 1885-1994), de Stichting Katholiek Onderwijs Den Haag Centrum (over de jaren 1975-1994) en de Edith Stein Stichting (1970-1994).

Deze archieven zijn beschreven door mw. M.E.M. Remery-Voskuil, die bij haar bewerking ook de reeds bij het Haags Gemeentearchief aanwezige bestanden heeft meegenomen. De bestaande toegangen op de archieven van de St. Willibrordusvereniging-Lucas

1. Officiële opening van het scholencomplex voor lager en voorbereidend lager onderwijs, Zwarteweg 75, Hekkelaan 197-199 en Z.O. Binnensingel 66 op 28 juni 1934. *Haags Gemeentearchief, archief van Lucas Onderwijs en haar rechtsvoorgangers (bnr. 963, inventarisnummer 525).*

Publicaties over Den Haag in 2008

Samengesteld door Ph.A.M. Swenker

Met aanvullingen uit het voorgaande jaar

Sociale en culturele geschiedenis

Hebly, Heleen, en Betty Boomsma (samenstelling en redactie), *Bevlogen verhalen. Surinaamse Hindoestanen vertellen zèlf hun immigratiegeschiedenis. Verhalen, foto's en een luister-CD van Surinaamse Hindoestanen*, Den Haag 2008, 40 p. (Stadspublicaties 9)

Publicatie gebaseerd op het project Haagse herinneringen van Hindoestaanse immigranten.

Kaaden, Noortje van der, en Ingeborg Kamphuis (projectleiding en teksten), fotografie Benno de Wilde, "Zo zoetjes aan". *Wereldtaarten met verhalen. Proeven van andere culturen*, Den Haag 2008, 58 p. met gebaksvorkje.

Multiculturele recepten met informatie over de achtergrond e.d. van deelnemers aan bijeenkomsten van Moedercentrum De Koffiepot in Laak Noord.

Leef, Frans de, en Nicolette Faber-Wittenberg (samenstelling), eindredactie Sanne Vermaas, *Den Haag en Sinterklaas*, Den Haag 2008, 68 p. (Stadspublicaties 6) Overzicht met foto's van de sinterklaasbeleving in het naoorlogse Den Haag.

Outpost Archive Center, *The source book. An expatriate social history 1927-2007. Shell lives unshelved*, Den Haag 2008, 174 p.

Selectie van materiaal, afkomstig uit het Outpost Archive Centre The Hague, betreffende de ervaringen van expats.

Tohumcu, Asli, *Over welk Turkije heeft u het? Gesprekken van een Istanbulse met Turks Den Haag*, Amsterdam 2008, 95 p.

Gebundelde portretten van tien Turkse Hagenaars, eerder verschenen in AD/Haagsche Courant.

Tweede Wereldoorlog

Marseille-Smit, Janine G., *Een vlechtwerk van lijnen. Het leven van een gezin en twee broers in de Tweede Wereldoorlog gericht op de vrijheid*, Leidschendam 2008, 233 p.

Familiegeschiedenis van een Haags gezin tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Schuemie, Helena, *Mattenkloppen. Belevissen van een oorlogsmeisje uit Den Haag*, Soest cop. 2008, 190 p.

Herinneringen van een Haagse die bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog 11 jaar oud was.

Politiek en bestuur

'Haagse feestjes', in: *Binnenlands bestuur* 29 (2008), nr. 37, p. 24-31.

Borrels en evenementen op Prinsjesdag. Over het netwerken van de Haagse bestuurders.

Hugenholtz, W.R. (ingeleid en bezorgd door), *Het geheim van Paleis Kneuterdijk. De wekelijkse gesprekken van koning Willem II met zijn minister J.C. Baud over het koloniale beleid en de herziening van de grondwet 1841-1848*, Leiden 2008, 333 p. (Verhandelingen van het KITLV 239)

Samenstelling van het gemeentebestuur op 1 januari 2009

Dagelijks bestuur

Burgemeester

J.J. van Aartsen, verantwoordelijk voor Openbare Orde en Veiligheid, Algemene Bestuurlijke Aangelegenheden en Representatie.

Wethouders

H.P.G. (Bert) van Alphen (GroenLinks), Welzijn, Volksgezondheid en Emancipatie, stadsdeelwethouder Centrum.

R.S. (Rabin) Baldewsingh (PvdA), Burgerschap, Deconcentratie, Leefbaarheid en Media, stadsdeelwethouder Escamp.

mw. drs. M. (Marieke) Bolle (PvdA), Cultuur en Financiën, stadsdeelwethouder Segbroek.

drs. S. (Sander) Dekker (VVD), Onderwijs, Jeugdzaken en Sport, stadsdeelwethouder Leidschenveen-Ypenburg.

drs. G.Ph. (Frits) Huffnagel (VVD), City Marketing, Internationale zaken, ICT en Organisatie en Binnenstad, stadsdeelwethouder Loosduinen.

H.P.M. (Henk) Kool (PvdA), Sociale zaken, Werkgelegenheid en Economie, stadsdeelwethouder Scheveningen.

drs. J.M. (Marnix) Norder (PvdA), loco-burgemeester en wethouder van Bouwen en Wonen (waaronder monumenten en archeologie), stadsdeelwethouder Haagse Hout.

mr. P.W.M. Smit (VVD), Verkeer, Binckhorst en Milieu, stadsdeelwethouder Laak.

Gemeentesecretaris

mw. mr.dr.s. A.W.H. Bertram.

Straatnamen in 2008

Samengesteld door Corien Glaudemans

Houtrust

Tjalie Robinsonduin (plein op de hoek van de Houtrustweg en de Laan van Poot); Tjalie Robinson, pseudoniem van Jan Boon, 1911-1974, schrijver, oprichter tijdschrift Tong Tong en de Pasar Malam.

Kraayenstein en de Uithof (Kraayenstein)

Graaf Florislaan (Oostmadeweg – Dirk van Wassenaarlaan); Floris I, graaf van Holland, 1049-1061; Floris II, graaf 1091-1121; Floris III, graaf 1157-1190; Floris IV, 1210-1234, graaf 1222-1234; Floris V, 1254-1296, graaf 1256-1296.

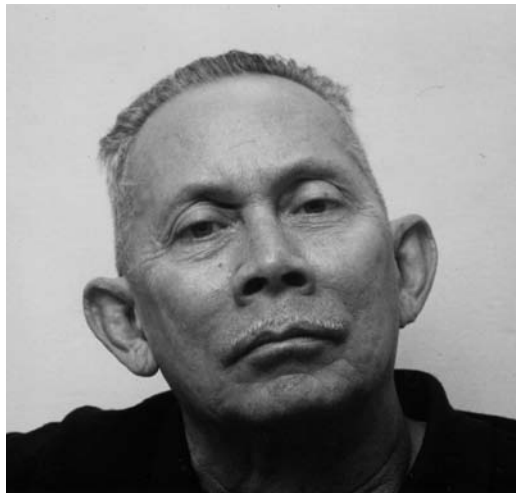
Graaf Janpad (uitkomend op de Graaf Florislaan); Jan I, 1284-1299, graaf van Holland 1296-1299; Jan II, ca. 1248-1304, graaf 1299-1304.

Graaf Willempad (Hertog Albrechtlaan – Westmadeweg); Willem II, 1228-1256, graaf van Holland 1234-1256; Willem III, 1287-1337, graaf 1304-1337; Willem V, 1333-1389, graaf 1349-1358; Willem VI, 1366-1417, graaf 1404-1417.

Gravin Jacobalaan (uitkomend op de Dirk van Wassenaarlaan); Jacoba van Beieren, 1401-1436, hertogin van Beieren en gravin van Holland 1417-1433.

Hertog Albrechtlaan (loopt parallel aan de Westmadeweg en is verbonden via de Hertog Filipslaan en het Graaf Janpad); Albrecht, 1336-1404, hertog van Beieren en graaf van Holland 1358-1404.

Hertog Filipslaan (Hertog Albrechtlaan – Westmadeweg); Filips de Goede, 1396-1467, hertog van Bourgondië en graaf van Holland 1433-1467.

Tjalie Robinson (pseudoniem van Jan Boon), oprichter tijdschrift Tong Tong en de Pasar Malam. Het plein op de hoek van de Houtrustweg en de Laan van Poot is in 2008 naar hem vernoemd. *Foto: Letterkundig Museum Den Haag.*

Leidschenveen (De Dijken)

Beemsterhof (uitkomend op de Bellemeerstraat); Beemster, droogmakerij van 1612 in de provincie Noord-Holland.

Bellemeerstraat (Vrouw Avenweg – Beemsterhof); Bellemeer, droogmakerij van 1628 in de provincie Noord-Holland.

Bergermeerstraat (Vrouw Avenweg – Bellemeerstraat);

Kroniek over 2008

Samengesteld door Renske Boosman

januari

1. De jaarwisseling in Den Haag verloopt onrustig. De brandweer heeft handenvol werk en moet bovendien door de politie beschermd worden tegen stenen- en vuurwerkgooiende relschoppers. Er gaan 109 auto's in vlammen op, dat is ruim twee keer zoveel als vorig jaar.

In Scheveningen gaan 9.500 mensen de zee in voor de traditionele Nieuwjaarsduik.

De Amerikaanse kunsthistorica Emilie Gordenker wordt de eerste vrouwelijke directeur van het Mauritshuis. Ze is de opvolger van Frits Duparc, die na een carrière van bijna 25 jaar het museum verlaat. Pulchri Studio krijgt voor het eerst in de 160-jarige geschiedenis van het genootschap een vrouwelijke voorzitter: beeldhouwster Yke Prins.

Ir. H.M.A. van den Berg treedt aan als algemeen directeur van de Dienst Stadsbeheer.

De Haagse openbare basisscholen vallen vanaf vandaag onder een nieuwe stichting: De Haagse Scholen. De gemeente is dan niet langer schoolbestuur van het openbaar onderwijs. Stichting De Haagse Scholen is met 56 scholen voor primair en speciaal basisonderwijs, 15.000 leerlingen en 1.800 medewerkers een van de grootste schoolbesturen van Nederland.

4. Tijdens het traditionele Nieuwjaarsconcert van de gemeente Den Haag wordt officieel afscheid genomen van burgemeester drs. W.J. Deetman. In de stad wapperen honderden vlaggen en banieren met de tekst: 'Wim Bedankt!'.

23. Het PvdA-raadslid Bas Sepers reikt in Pulchri Studio de dr. Abraham Schierbeekprijs uit aan prof. Ed van der Meijden. Het gemeentebestuur van Den Haag eert met de prijs personen die zich bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt voor het natuurwetenschappelijk onderzoek in Meijndel. Als hoogleraar Ecologie van plant-dierrelaties heeft Ed van der Meijden vele onderzoeken in Meijndel begeleid.

24. Een ruime meerderheid van de Haagse gemeenteraad spreekt in een besloten raadsvergadering zijn voorkeur uit voor oud-minister J.J. van Artsen, geboren en getogen in Den Haag, als opvolger van burgemeester Deetman. Zijn ruime bestuurservaring, hart voor Den Haag en gedrevenheid worden genoemd als motivatie voor de voordracht. Prins Constantijn en prinses Laurentien openen het nieuwe gebouw van het Nationale Toneel aan de Schouwborgstraat. Het gebouw is ontworpen door architect Hans van Beek in samenwerking met Menno Roefs. Tezamen met de Koninklijke Schouwborg wordt het gebouw aangeduid als 'Toneelkwartier Den Haag'.

26. De Haagse hockeyvereniging HDS (Houdt Dapper Stand) viert dit jaar het 75-jarig bestaan. Ter gelegenheid van dit jubileum worden de archieven van de vereniging in bruikleen gegeven aan het Haags Gemeentearchief. Christiaan Steenberg, voorzitter van HDS, en Maarten Schenk, gemeentearchivaris, tekenen op het Haags Gemeentearchief daartoe een overeenkomst.

Over de auteurs

Corien Claudemans (1955) studeerde geschiedenis te Leiden met als hoofdvak middeleeuwse geschiedenis. Na enige jaren in het onderwijs is zij sinds 1981 werkzaam in het archiefwezen – eerst als archivaris van Haarlemmerliede c.a. en Brielle en sinds 1996 als (senior)medewerker bij het Haags Gemeentearchief. Tot 2007 was zij daar speciaal verantwoordelijk voor de verwerving van de particuliere archieven, thans is zij o.a. belast met (wetenschappelijk) onderzoek en straatnaamgeving. In eigen tijd verrichtte zij na haar studie onderzoek naar bloedwraak, veten, eigenrichting en verzoening in laatmiddeleeuws Holland en Zeeland, wat leidde tot een proefschrift waarop zij in 2003 te Leiden promoveerde.

Kees van Strien (1943) was jarenlang leraar Engels aan het Vlietlandcollege te Leiden. Hij publiceerde over Britse en Franse reizigers in de Nederlanden in de zeventiende en achttiende eeuw en in 2005 verscheen zijn *Isabelle de Charrière (Belle de Zuylen). Early writings. New material from Dutch archives* (Peeters, Leuven, 2005). De laatste tijd houdt hij zich bezig met Voltaire en Nederland. *Voltaire in Holland, 1736-1745* verschijnt in de loop van volgend jaar bij Peeters in Leuven.

Ignaz Matthey (1947) studeerde geschiedenis te Nijmegen. Sinds 1989 werkzaam als freelance redacteur en tekstschrijver. Publiceerde o.a. een biografie van de negentiende-eeuwse tenor Willem Pasques de Chavonnes Vrugt (Utrecht, 2001) en een boek over de cultuurgeschiedenis van de zangvogelvangst in Holland (Hilversum, 2002).

Jan Hein Furnée (1972) is verbonden aan de Opleiding Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam als universitair docent Cultuurgeschiedenis vanaf 1750. Hij promoveerde in 2007 aan de Rijksuniversiteit Groningen op het proefschrift *Vrijtijdsdscultuur en sociale verhoudingen in Den Haag, 1850-1890*. In het verlengde van zijn proefschrift publiceerde hij o.a. over negentiende-eeuwse Haagse heren- en burgersociëteiten, het Haagse concertleven, grands cafés, winkelcultuur, de badplaats Scheveningen, schaatsvertier, dagbladders en politieke cultuur, evenals over recente trends in de Nederlandse en internationale stadsgeschiedschrijving.

Aad Vijverberg (1933) volgde van 1946 tot 1949 de lagere tuinbouwschool in Poeldijk. Van 1955 tot 1962 studeerde hij in Wageningen Plantenziektenkunde. Hij werkte achtereenvolgens bij de Rijkstuinbouwvoorlichtingsdienst in Noord-Brabant, de afdeling teelt en klimaat van het proefstation in Naaldwijk en als consultant voor de Landbouw in de provincie Zuid-Holland. In 1996 promoveerde hij in Wageningen op het proefschrift *Glastuinbouw in ontwikkeling. Beschouwingen over de sector en de beïnvloeding ervan door de wetenschap*. Hij publiceert regelmatig over historische onderwerpen, o.a. in het *Historisch Jaarboek Westland*.

Bert van Gelder (Den Haag 1950) studeerde sociologie in Leiden, werkte achttien jaar in een sociaal-psychologische functie aan de Universiteit van Amsterdam en heeft zich sinds 1995 gevestigd als zelfstandig publicist en uitgever; eerst in Purmerend en daarna in IJzendijke in West-Zeeuws-Vlaanderen. Hij publiceerde o.a. over

Register

Samengesteld door Paul de Kievit

A

- ADO, Voetbalclub 240
 ADO Den Haag, Voetbalclub 240, 267
 ARP Zie: Anti-Revolutionaire Partij
 Aartsen, J.J. (Jozias) van 5, 6, 260, 265, 267, 268, 271
 Academie van Beeldende Kunsten, (Koninklijke) 25, 43, 244
 Academie voor Wetgeving 234
 Académie française 57
 Adema, P.J. 228
 Aerssen van Sommelsdijk, Elisabeth Louise van 62
 Affiche Galerij 40, 41
 Afsluitdijk 7
 Agt, A.A.M. van 245
 Ahn, Anna 215-220
 Ahn, E.V.F. 217, 220
 Akkema, B. 66
 Albrecht hertog van Beieren 262
 Albrecht-Engelman, W. 105
 Albregt, Jan 105-107, 109, 124, 126, 130, 137, 156, 158
 Aldenburg, Charlotte Sophie van 53
 Alexander II tsaar van Rusland 142
 Alexanderkazerne 205, 206
 Alexanderveld 205
 Alfonso van Aragon 227
 Algemeen Dagblad 240
 Algemeen Handelsblad 105
 Algemeen Land- en Tuinbouwblad 168
 Algemeen Politieblad 187
 Algemeen Rijksarchief 15, 16, 20, 21, 24, 31, 32
 Algemene Begraafplaats 224
 Algemene Media groep 240
 Algemene Rekenkamer 108
 Alkemadelaan, Van Zie: Van Alkemadelaan
 Almar, Huize 192
 Aloysius College, Sint 201, 208
 Alphen, H.P.G. van (Bert) 260, 266
 Altorf, J.C. 219, 220
 Ambachtsheer, H.F. 221
 Ambassade van Frankrijk 48
 Amelot de Chaillou, Jean-Jacques 62, 63
 Amerika, Verenigde Staten van 242, 264
 Amsterdam 2, 17, 29, 46, 56, 57, 59, 68-70, 89, 95, 99, 104, 121, 124, 132, 133, 135, 137, 148, 149, 153, 154, 162, 199, 202, 241, 271
 Amsterdam, Amstelstraat 138
 Amsterdam, Beurs 89
 Amsterdam, Bloemmarkt 70
 Amsterdam, De Brakke Grond 69
 Amsterdam, Grand Théâtre 138
 Amsterdam, Kalverstraat 69
 Amsterdam, Nieuwezijds Voorburgwal 70
 Amsterdam, Pakhuis De Salamander 70
 Amsterdam, Rechtbank van Eerste Aanleg 70
 Amsterdam, RK kerk De Papegaai 69
 Amsterdam, Salon des Variétés 138
 Amsterdam, Stadsschouwburg 105, 109, 128, 138
 Amsterdam, Theater Instituut Nederland 110, 112, 124, 129, 143, 148, 149
 Amsterdam, Universiteit van 273
 Amsterdam, Vrije Universiteit 47
 Amsterdam, Zuiderkerk 229
 Amsterdamsch Avond-blad 71
 Amsterdamsche Veerkade 97
 Andeweg, Rob 268
 Andries Bickerweg 226
 Andriessen, A. 9
 Andringa de Kempnaer, Jhr. Regnerus Livius van 72-74, 97
 Anna Paulowna, Koningin 92
 Annegarn-Windgassen, Ingrid Hildegard Alma 240
 Anthony Fokkerschool 223